

Spolková činnosť technickej inteligencie na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*

ĽUDOVÍT HALLON

KLúčové slová: Slovensko, technika, spolky, aktivity technickej inteligencie

Spolková činnosť technickej inteligencie sa formovala vo vyspelých krajinách počas 19. storočia zároveň s nástupom prvej a druhej fázy priemyselnej revolúcie. Významným spôsobom prenikla aj do habsburskej monarchie, najskôr do vyspelejšieho Predlitavska, kde prvý spolok inžinierov a architektov vnikol už roku 1848. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní spolkovú činnosť rozvinuli aj inžinieri a architekti v Zalitavsku. V jednotlivých krajinách zakladali spolky technikov najmä na stavovskom princípe, ale od konca 19. storočia aj do sledovaného typu spolkovej činnosti prenikali národnostné princípy. Uplatňoval ich napríklad **Bratislavský spolok maďarských inžinierov a architektov**, založený roku 1912. Bohaté organizačné aktivity vyvíjali príslušníci českej technickej inteligencie. Títo si roku 1865 založili vlastnú korporáciu **Spolok inžinierov a architektov (SIA)** s pôsobnosťou pre celé české krajiny, ktorý mal sídlo v Prahe. Následne vznikali regionálne spolky inžinierov a architektov v najvýznamnejších priemyselných centrách Čiech a Moravy. Viacerí českí inžinieri pôsobili aj v iných častiach monarchie vrátane Uhorska, kde sa ako zamestnanci podnikov, železníc alebo ako vedúci technici na rôznych stavbách zapájali do miestnej spolkovej činnosti. Malý počet príslušníkov slovenskej technickej inteligencie, ktorí sa hlásili k svojmu národnému pôvodu a pôsobili na domácej pôde, teda v Uhorsku, spravidla stáli mimo organizačných štruktúr uhorských inžinierov a architektov.¹

Podmienky spolkovej činnosti technickej inteligencie sa najmä v národno-politickom zmysle podstatne zmenili po vzniku ČSR. Veľká časť inžinierov a architektov maďarskej a do určitej miery aj nemeckej a židovskej národnosti opustila Slovensko. Pôsobnosť celouhorských or-

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0097/10: Spoločenské predpoklady a dôsledky vývoja vedy a techniky na Slovensku 1918-1989.

¹ ŽENATÝ, Emil. *Šedesát let Spolku československých inženýrů a architektů 1865 – 1925*. Praha: SIA, 1925, s. 224; Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), fond (ďalej f) Policajné riaditeľstvo – Spolky (ďalej PR – Spolky), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 14.

organizácií technikov na území Slovenska zanikla a činnosť regionálnych korporácií bola ochromená. V podmienkach nového štátu zároveň podstatne vzrástol vplyv spolkov českej technickej inteligencie, predovšetkým centrálného **Spolku inžinierov a architektov**, ktorého pôsobnosť sa rozšírila na celé územie ČSR. Po konsolidácii pomerov demokratický systém medzivojnovnej ČSR umožnil rozmach organizačnej činnosti všetkých spoločenských, národnostných, konfesijných a profesijných skupín obyvateľstva vrátane technikov bez rozdielu národnosti ako prejav rodiacej sa občianskej spoločnosti. Nové možnosti sa otvorili aj príslušníkom vyššej technickej inteligencie, ktorí sa hlásili k slovenskému pôvodu. Ich počet však bol veľmi skromný. Po odchode pruhorsky orientovaných inžinierov a architektov bol aj celkový počet technikov s vyšším vzdelaním na Slovensku veľmi nízky. Na výzvu celoštátneho SIA sa 22. 3. 1919 zišli v Bratislave inžinieri z celého Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ochotní pokračovať v spolkovvej činnosti na nových základoch. Ich počet však predstavoval iba 39 osôb.² Rady technikov v prvom období existencie ČSR rozširovali najmä českí inžinieri, pôsobiaci na Slovensku už pred rokom 1918 alebo prichádzajúci do významných funkcií v československej štátnej správe, technickej službe, infraštruktúre a na uvoľnené miesta v priemyselných podnikoch. Po roku 1918 sa na Slovensko vrátili niektorí inžinieri – Slováci z iných častí bývalej monarchie, aby napomohli hospodárskemu a technickému rozvoju. Napríklad Ing. Bohuslav Križko prišiel zo Sedmohradska a bol poverený riadením štátnych baníckych a hutníckych podnikov.³

Počas 20. rokov 20. storočia vyvíjala technická inteligencia Slovenska spolkovú činnosť v rámci celoštátnych korporácií, z ktorých sa vyčlenili regionálne organizácie ako slovenské pobočky so sídlom v Bratislave, prípadne aj v ďalších slovenských mestách. V nasledujúcom období sa pobočky transformovali na samostatné slovenské organizácie alebo ich likvidovali a nahradili novými korporáciami pre územie Slovenska. Udalosť historického významu predstavovalo založenie slovenského odboru celoštátnej organizácie inžinierov a architektov, ktorá od roka 1919 niesla názov Spolok československých inžinierov a architektov a od januára 1921 názov Spolok československých inžinierov s pôvodnou skratkou SIA. Slovenský odbor vznikol na ustanovujúcom valnom zhromaždení 26. až 27. júla 1919 v Bratislave za účasti ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Dr. Vavra Šrobára, ako aj zástupcov viacerých štátnych a technických inštitúcií, úradov a ďalších spolkov. Za predsedu Slovenského odboru SIA zvolili Ing. Štefana Janšáka, ktorý viedol technický odbor vládneho referátu ministerstva dopravy a verejných prác v Bratislave. Novú organizáciu podporili účasťou významní slovenskí inžinieri, medzi nimi profesor brnenskej techniky a čelná osobnosť zápasu za slovenskú vysokú školu technickú Ing. Michal Ursíny. Slovenský odbor SIA bol prvým spolkom slovenských inžinierov, ale jeho činnosť vychádzala zo stavovského princípu. Slováci tvorili menšiu

² KŘIVANEC, Karel. *Pamätnica Bratislavského odboru Spolku inžinierov a architektov 1919 – 1929*. Bratislava : SIA, 1929, s. 16.

³ TIBENSKÝ, Ján – PÖSS, Ondrej (eds.). *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku III*. Bratislava : AEP, 1999, s. 331 – 332.

časť celkovej základne odboru, predstavujúcej 262 členov roku 1920 na celom území Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Z profesiového hľadiska tvorili väčšinu stavební inžinieri, potom nasledovali strojárski a vodohospodárski inžinieri. Podstatne menší bol počet bankských, chemických, elektrotechnických, lesných a zememeračských inžinierov a architektov. Pre porovnanie môžeme uviesť, že základňa celoštátneho SIA dosahovala roku 1920 už 3 500 členov.⁴

V 20. rokoch sa činnosť SIA úspešne rozširovala po stránke teritoriálnej a súčasne diverzifikovala po stránke odbornej a profesiovej. Podľa nových stanov z októbra 1920 začali v jednotlivých regiónoch ČSR vznikať nové odbory SIA. Vo východnej časti štátu založili odbor pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus so sídlom v Košiciach a v rokoch 1926 – 1927 sa vytvorili ďalšie odbory s centrom v Martine, Zvolene a Užhorode. Týmto bolo územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi rozdelené medzi štyri odbory SIA, ktoré organizovali činnosť spolku v jednotlivých župách. Určujúce postavenie si však do značnej miery zachoval Bratislavský odbor, pôsobiaci v priestore bratislavskej a nitrianskej župy. Na celom území ČSR vyvíjalo roku 1927 činnosť už 14 odborov SIA, koordinovaných centrálnym zborom delegátov v Prahe, do ktorého volili svojich zástupcov všetky odbory.⁵

Na pôde spolku sa rýchlo formovali záujmové stavovské skupiny, členené podľa inžinierskych profesií. Tieto nadobúdali autonómnú pozíciu a predstavovali zárodky profesiových organizácií. Každá záujmová skupina mala centrum v niektorom významnejšom odbore, ale jej činnosť sa šírila naprieč regionálnymi odbormi celej krajiny. Týmto sa začali pretínať súradnice územnej organizácie a profesiového odborného zamerania činnosť spolku. Kryštaliizačným jadrom záujmových skupín boli najmä zamestnanci štátnej technickej služby a štátnych podnikov. Preto neprekvapuje, že na Slovensku mala veľmi silnú základňu záujmová skupina železničných inžinierov s centrom v bratislavskom riaditeľstve štátnych železníc. Štátna služba prilákala na Slovensko viacerých českých inžinierov, ktorí v rámci platu poberali aj osobitné príplatky, známe ako „slovenská výhoda“⁶. Treba však upozorniť, že až do konca 20. rokov mali značný podiel na železničnej doprave aj súkromné železnice. Slovenská záujmová skupina železničných inžinierov úzko spolupracovala s českými kolegami a s koordinačnou centrárou v Pražskom odbore SIA, kde pracovalo Ústredie železničných záujmových skupín. Každá profesiová skupina inžinierov presadzovala okrem spoločných cieľov aj vlastné stavovské záujmy. Ich tribúnou boli stavovské časopisy. Napríklad železničná skupina vydávala *Zprávy železničných inženýrů* a *Železniční revue*. Takmer všetky profesiové časopisy však boli české a vydávala ich centrála SIA v Prahe. Výnimkou bola práve železničná záujmová skupina, ktorá mala k dispozícii aj slovensky vydávaný orgán riaditeľstva železníc v Bratislave *Úradný list riaditeľstva československých železníc v Bratislave*.⁷

⁴ KŘIVANEC, ref. 2, s. 16 – 24; TIBENSKÝ – PÖSS, ref. 3, s. 339.

⁵ ŽENATÝ, ref. 1, s. 206 – 207; KŘIVANEC, ref. 2, s. 16 – 24; *Jubilejní adresář členů Spolku inženýrů a architektů*. Praha: SIA, 1925, s. 15.

⁶ Tzv. „slovenskú výhodu“, čiže prídavok ku mzde, udeľovali českým odborníkom pôsobiacim na Slovensku na podklade zákonov č. 222/1920 Zb. z. a 230/1920 Zb. z.

⁷ ŽENATÝ, ref. 1, s. 206 – 207; ĎURECHOVÁ, Mária. Z histórie organizovania bratislavských inžinierov

Významnou platformou činnosti a organizačných aktivít profesiových skupín inžinierov na Slovensku bola základňa štátnej technickej služby, prevzatá od uhorského eráru v podobe komisariátov pre strojnictvo a elektrotechniku a stavebných úradov. Sem prichádzali slovenskí a českí inžinieri, aby napomohli technickému rozvoju Slovenska a začali sa organizovať. Zamestnanci stavebných úradov tvorili v podmienkach Slovenska organizačné jadro záujmovej skupiny inžinierov štátnej stavebnej služby. Pre ich potreby vychádzali viaceré spolkové a odborné časopisy, ako *Stavební rozhledy*, *Stavitelské listy*, *Stavba* a neskôr aj *Slovenský staviteľ*. V záujmovej skupine pôsobil veľký počet inžinierov českej národnosti, ktorí sa pokúšali nadviazať na stavebný vývoj Slovenska pred roka 1918, prerušený odchodom maďarskej technickej inteligencie. Nepoznali však miestne reálie ani uhorskú agendu stavebných úradov, prevzatú po maďarských predchodcoch. Mali tiež nepriaznivú finančnú situáciu, lebo štátna správa im nepriznala tzv. slovenskú výhodu. Činnosť záujmovej skupiny inžinierov stavebnej služby deštruoval zánik samostatných stavebných úradov, ktoré boli zrušené spolu s komisariátmi pre strojnictvo a elektrotechniku po zavedení župnej reformy od januára 1923. Agenda samostatných jednotiek štátnej technickej služby prešla na technické oddelenia okresných a župných úradov. Reorganizácia technickej služby, ako aj župnej správy, narušila činnosť celej slovenskej vetvy SIA.⁸ Na problémy administratívno-byrokratického charakteru narážali aj sľubné aktivity záujmovej skupiny architektov Bratislavy. Združovali sa okolo spolkového časopisu *Architekt* a mali veľký podiel na koncipovaní regulačného plánu výstavby mesta. Tento mal regulovať živelný stavebný rozmach, typický pre vývoj Bratislavy od jej vyhlásenia za hlavné mesto Slovenska. Nedostatky v technickej dokumentácii a administratívne priet'ahy posunuli prípravu regulačného plánu až do 30. rokov, keď sa už po živelných stavebných zmenách dala uskutočniť len jeho malá časť.⁹

Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi pôsobili aj záujmové skupiny vojenských inžinierov, inžinierov vodohospodárskej služby a kultúrno-technickej služby, ako aj záujmová skupina štátnych inžinierov. Táto vznikla až koncom 20. rokov zo staršieho **Klubu inžinierov štátnej správnej technickej služby**. Vzhľadom na prírodné a hospodárske podmienky Slovenska nadobudla významné postavenie záujmová skupina lesných inžinierov. Bola to jediná stavovská organizácia SIA s centrálou na Slovensku a s činnosťou sústredenou na východnú časť krajiny vrátane Podkarpatskej Rusi. Jej rozvoj spočiatku limitoval nedostatok vysokoškolsky vzdelaných lesných odborníkov po hromadnom odchode maďarských lesných inžinierov z nového štátu. Približne do polovice 20. rokov museli náročné úlohy pri správe štátnych lesov plniť príslušníci strednej technickej inteligencie z odborných lesných škôl, ktorí len ťažko nahradzovali vysoko kvalifikovaných maďarských inžinierov. V nasledujúcom období už na Slovensko prichádzali čerství absolventi z lesných odborov vysokých technických škôl

a architektov. In *Kapitoly z vedeckého života v Bratislave*. Bratislava : VEDA, 1992, s. 82, 83, 90.

⁸ Slovenská národný archív (SNA), f. Ministerstvo pre správu Slovenska (ďalej MPS), inv. č. 625, kartón (ďalej k) 185. Správy o vývoji stavebných úradov; ĎURECHOVÁ, ref. 7, s. 83 – 84.

⁹ O stavebnom vývoji Bratislavy. In *Sedemdesát let technické práce*. Praha 1935, s. 173.

v Prahe a Brne. Títo na pôde svojej záujmovej skupiny rozvinuli zápas za zriadenie vysokej lesníckej školy s nadväznosťou na zaniknutú Vysokú školu banícku a lesnícku v Banskej Štiavnici. Aby zvýšili odbornú úroveň štátnej lesnej správy, požadovali obsadzovanie miest správcov štátnych lesných majetkov nad 200 ha výlučne lesnými inžiniermi. Ich stavovským záujmom slúžil časopis *Československý les*.¹⁰

Slovenská vetva SIA a osobitne jej Bratislavský odbor výrazne oživilí aktivity po zavedení krajinského zriadenia roku 1928. Inžinieri viacerých profesií dostali väčší priestor pre nezávislú technickú činnosť, keď po zániku župnej správy začali v jednotlivých regiónoch pôsobiť samostatné technické oddelenia, iba do určitej miery koordinované oddeleniami novozriadeného Krajinského úradu. Väčší priestor pre samostatné technické riadenie podnietil aj spolkovú činnosť. Bratislavský odbor SIA podstatne rozšíril členskú základňu a získal nové reprezentačné priestory v bratislavskej redute, kde zriadil technickú knižnicu. Významnú formu aktivít SIA predstavovali celoštátne zjazdy, pravidelne konané v rôznych sídlach ČSR, kde členovia spolku prezentovali najlepšie výsledky svojej práce vo vzťahu k regiónu alebo sídlu, hostujúcemu delegátov zjazdu. Pochopiteľne, že pre slovenských členov SIA mali najväčší prínos zjazdy, konané na území Slovenska. Už roku 1923 sa v Košiciach zišiel III. zjazd SIA. Historickú úlohu však zohral IX. zjazd československých inžinierov a architektov, zvolaný do Bratislavy. Z odborných prednášok na tomto zjazde vyšla publikácia *Pamätnica Bratislavského odboru SIA*, ktou zostavil priekopník cestného inžinierstva a neskôr profesor slovenskej techniky Ing. Karel Křivanec. Táto slúži ako dôležitý historický prameň k dejinám techniky a spolковой činnosti technickej inteligencie na Slovensku. Podľa údajov Pamätnice sa členská základňa Bratislavského odboru SIA zvýšila do roka 1929 na 338 osôb. Hlavný podiel, až 55 %, si udržali stavební inžinieri. Značne vzrástol aj podiel inžinierov zememeračstva, architektov a lesných inžinierov.¹¹

Na začiatku 30. rokov museli členovia slovenskej vetvy SIA riešiť existenčné problémy celého inžinierskeho stavu, postihnutého dôsledkami veľkej hospodárskej krízy. Nezamestnanosť postihla najmä inžinierov, pracujúcich v podnikovej sfére. Na ich finančnú podporu zriadila centrála SIA v Prahe Podporný fond. Slovenskí inžinieri napriek nepriaznivej situácii vyvíjali prednáškovú činnosť, prispievali do spolkových časopisov a venovali pozornosť nastupujúcej generácii technickej inteligencie. Bratislavský odbor udeľoval od roka 1930 štipendiá slovenským študentom na vysokých technických školách v českých krajinách. Roku 1936 zriadil fond na podporu mladých inžinierov, ktorí sa dali na vedeckú dráhu. Fond pomenovali po predsedovi odboru Ing. Š. Janšákovi. V 30. rokoch sa celá slovenská vetva SIA stále aktívnejšie zapájala do politického zápasu za slovenskú techniku v spolupráci s celým spektrom spo-

¹⁰ Lesnictví. In *Sedemdesát let technické práce*. Praha 1935, s. 78; TIBENSKÝ, Ján. *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 1979, s. 235; ĎURECHOVÁ, ref. 7, s. 85 – 86, 90.

¹¹ Pozri: *Pamätník III. valného sjezdu československých inžinierů a architektů v Košicích*. Košice : SIA, 1923; KŘIVANEC, ref. 2, s. 16.

ločenských organizácií a iniciatív. S postupujúcou emancipáciou slovenského inžinierskeho stavu silneli odstredivé tendencie, smerujúce k odčleneniu z celoštátnych korporácií a k formovaniu samostatných organizácií podľa profesiového a národnostného kľúča.¹²

Medzi profesiovými skupinami inžinierov a technikov Slovenska si ako prvá vybudovala vlastnú organizáciu skupina elektrotechnikov. Mohla sa totiž oprieť o celoštátnu renomovanú korporáciu **Elektrotechnický zväz československý (ESČ)**. Úspešný nástup elektrotechniky v českých krajinách na začiatku 20. storočia podnietil organizačné úsilie českých elektrotechnických inžinierov už pred vznikom ČSR a viedol k založeniu ich samostatného zväzu krátko po rozpade monarchie. Na území Slovenska bola najvýznamnejším centrom vývoja elektrotechniky Bratislava so závodmi Siemens, Továreň na káble a Gumon. Od prelomu 19. a 20. storočia tu rýchlo postupovala elektrifikácia priemyslu a terciárnej sféry, ako aj výstavba elektrickej trakcie mestskej hromadnej dopravy. Medzi elektrotechnickými inžiniermi Bratislavy a ďalších centier Slovenska bolo aj niekoľko Slovákov. Títo po vzniku ČSR nadviazali spoluprácu s českými elektrotechnikmi. Prejavom spolupráce bola účasť inžinierov zo Slovenska na zakladajúcom zjazde ESČ v Prahe 31. 5. 1919. Účastníkom zjazdu bol napríklad závodný inžinier elektrární podniku Dynamit – Nobel v Bratislave Ing. Kliment Ptačkovský alebo predseda elektrárenskej spoločnosti Iskra Holič Ing. Antonín Lukeš.¹³

Vedenie ESČ malo záujem o rozšírenie pôsobnosti zväzu aj do východnej časti nového štátu. Preto za miesto konania druhého zjazdu určilo Bratislavu. Týmto sa podarilo podchytiť organizačné aktivity elektrotechnikov nielen v Bratislave, ale aj v ďalších sídlach Slovenska. Na zjazd prišlo 22 najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej elektrotechniky, ktorí stáli v čele jej rozvoja v nasledujúcich rokoch. Títo počas konania zjazdu 31. 7. 1920 vo veľkej dvorane Bratislavskej obchodnej a priemyselnej komory zvolali zakladajúce valné zhromaždenie bratislavskej pobočky ESČ. Stala sa jednou z piatich pobočiek celoštátneho zväzu. Jej význam však ďaleko presahoval región Bratislavy a v skutočnosti predstavovala slovenskú organizáciu ESČ. Na zakladajúcom valnom zhromaždení boli prítomní viacerí pracovníci technického odboru vládneho referátu ministerstva verejných prác, ako aj zástupcovia elektrotechnických a elektrárenských podnikov z Bratislavy a ďalších slovenských miest. K popredným účastníkom patrili organizátor a priekopník myšlienky elektrifikácie na Slovensku Ing. Karol Ambróz, budúci riaditeľ Západoslovenských elektrární v Bratislave Ing. Karol Stuchlý, národohospodár Ing. Otto Kapp, ako aj riaditeľ Mestských elektrických podnikov v Košiciach Ing. Ján Hlaváček alebo riaditeľ mestskej elektrárne v Leviciach Ing. Eugen Csorba. Za predsedu pobočky zvolili Ing. Jaromíra Križka. V ďalšom období túto funkciu dlhodobo vykonával Ing. K. Ambróz. Napriek tomu, že pobočka vznikla najmä z iniciatívy slovenských a českých inži-

¹² Sedemdesát let SIA. In *Zprávy veřejné služby technické*, 1935, roč. 17, č. 6, s. 156; SNA, f. Policajné riaditeľstvo, inv. č. 543, k. 195. Správa z valného zhromaždenia SIA roku 1936.

¹³ Elektrotechnický svaz československý. In *Elektrotechnická ročenka* (ďalej ER), 1929, roč. 4, s. 5.

nierov, mala stavovský charakter a do jej činnosti sa zapájali aj maďarskí a nemeckí inžinieri, napríklad spomínaný Ing. E. Csorba. ESČ na rozdiel od SIA združovalo všetkých pracovníkov svojho odboru, teda aj strednú technickú inteligenciu a montérov.¹⁴

Bratislavská pobočka sa podieľala na širokom spektre aktivít ESČ, ako bola ochrana záujmov celého stavu elektrotechnikov, odborná poradenská činnosť, prednášková činnosť, zhromažďovanie štatistických a technických údajov a informácií, zhromažďovanie a tvorba odbornej literatúry, revízná činnosť, zakladanie a riadenie elektrotechnických a elektrárenských podnikov a výskumných pracovísk. Historickú úlohu mala tvorba, schvaľovanie, šírenie a kontrola technických noriem. Ochrannú značku ESČ o splnení technických noriem niesli elektrotechnické výrobky z celej ČSR nielen v sledovanom období, ale aj po roku 1945. Rozhodujúci význam pre nástup elektrifikácie mala účasť predstaviteľov ESČ na zostavovaní a realizácii elektrifikačného zákona z júla 1919, ktorý sa stal základnou legislatívnou normou a nástrojom veľkoplošnej systematickej elektrifikácie ČSR. Na presadzovaní zámerov elektrifikačného zákona v podmienkach Slovenska mali kľúčový podiel práve členovia bratislavskej pobočky ESČ. Z konkrétnej činnosti treba spomenúť účasť slovenských elektrotechnikov na tvorbe noriem. Elektrotechnické normy sa koncipovali na pôde komisií ESČ, pracujúcich vo všetkých sídlach pobočiek. Bratislavská pobočka vytvorila dve komisie pre normy a predpisy elektrických vodičov. Hlavnú zásluhu na úspešných výsledkoch komisií malo výskumné pracovisko Továrne na káble a podniku Gumon. Pracovník prvého z uvedených podnikov Ing. H. Sonnenfeld viedol komisiu pre kladenie káblov. Druhá komisia sa zaoberala problematikou olovených káblov. Normy a predpisy, vypracované komisiami, uverejňovali na stránkach týždenníka ESČ *Elektrotechnický obzor*. Po verejnej diskusii predložili navrhované normy ministerstvu verejných prác v Prahe. Tu viaceré návrhov schválili, čím nadobudli platnosť.¹⁵

Do bratislavskej pobočky automaticky vstupovali všetci členovia ESČ s trvalým pobytom na území Slovenska, preto jej členská základňa pomerne úspešne narastala. V polovici 20. rokov už mala približne 250 členov. Jej činnosť sa riadila stanovami centrálného zväzu a vlastným domácim poriadkom. Podľa odborného zamerania členovia pobočky vytvárali tri profesiové skupiny – elektrotechnickú, elektrárenskú a slaboprúdovú, čo zodpovedalo štruktúre zväzu na celoštátnej úrovni. Osobitný význam pre Slovensko mala činnosť elektrárenskej skupiny, lebo jej predstavitelia presadzovali veľkoplošnú elektrifikáciu podľa elektrifikačného zákona z roka 1919. Na jeho podklade vzniklo na Slovensku päť regionálnych elektrárenských podnikov s podporou štátu, ktoré postupne elektrifikovali všetky oblasti krajiny. Riaditelia jednotlivých elektrárenských podnikov stáli v čele elektrárenskej skupiny, respektíve jednej z dvoch

¹⁴ PETRÁŠ, Milan. Ing. Karol Matej Ambróz (1877 – 1944). In *Liptov*, 1985, roč. 8, s. 335 – 346; AMB, fond Policajné riaditeľstvo – Spolky, Elektrotechnický svaz československý (ďalej PR – Spolky, ESČ), kartón 14. Zápisnica zo zakladajúceho valného zhromaždenia bratislavskej pobočky ESČ roku 1920.

¹⁵ Elektrotechnický svaz československý. In *ER*, 1926, roč. 1, s. 5; AMB, PR – Spolky, ESČ, kartón 14. Správa o činnosti bratislavskej pobočky ESČ za roky 1927 – 1928.

sekcii tejto skupiny, a to sekcie všeužitočných¹⁶ elektrární. Išlo o elektrárne plniace verejný záujem. Druhá sekcia nevšeúžitočných elektrární združovala predstaviteľov súkromných a komunálnych elektrárenských podnikov, ktoré stáli mimo systém veľkoplošnej elektrifikácie a ich hospodárske záujmy sa často krížili s cieľmi elektrikačného procesu s podporou štátu. Preto medzi predstaviteľmi oboch sekcií existovalo najmä v 20. rokoch určité napätie. Prvú sekciu reprezentovali okrem už spomínaného riaditeľa Západoslovenských elektrární Ing. K. Stuchlého riaditeľ Spojených elektrární severozápadného Slovenska v Žiline Ing. František Reich, riaditeľ Južnoslovenských elektrární v Komárne Ing. František Kunovjánek a riaditeľ Východoslovenských elektrární v Košiciach Ing. Jozef Juraj Styk. Hlavným predstaviteľom sekcie nevšeúžitočných elektrární bol riaditeľ Iglavskej elektrárne v Spišskej Novej Vsi Ing. Karol Münnich. Napätie medzi sekciami malo aj nacionálny aspekt, lebo štátom kontrolované elektrárenské podniky viedli najmä slovenskí a českí technici, kým vo vedení súkromných a komunálnych elektrární prevažovali Maďari a Nemci. Trecie plochy sa postupne vyhladili v 30. rokoch, keď do systému veľkoplošnej elektrifikácie zapojili takmer všetky miestne elektrárne a ich predstavitelia vstúpili do správnych rád regionálnych podnikov.¹⁷

Zástupcovia oboch sekcií, ako aj ďalších dvoch profesiových skupín boli členmi predstavenstva pobočky, kde zároveň figurovali zástupcovia viacerých vládnych orgánov, inštitúcií a ďalších korporácií technického a hospodárskeho charakteru. Najvyšším orgánom pobočky bolo každoročné valné zhromaždenie za účasti 40 až 50 členov. Na konci 20. rokov boli dvaja predstavitelia pobočky Ing. K. Stuchlý a Ing. J. Bartošek zvolení do predstavenstva celoštátneho ESČ. Členská základňa vzrástla do konca 20. rokov asi na 300 osôb. Celoštátny zväz však už mal v tom čase okolo 2 700 členov. Profesionému a odbornému rastu slovenskej elektrotechniky napomohlo konanie celoštátnych zjazdov ESČ na Slovensku. Okrem druhého zjazdu roku 1920 sa ešte počas 20. rokov konali zjazdy v Banskej Bystrici a Košiciach a na začiatku 30. rokov opäť v Bratislave. Pri príležitosti každého zjazdu vyšla kvalitná odborná monografia, zameraná z veľkej časti na problematiku rozvoja elektrotechniky v danom regióne Slovenska. Z početných aktivít bratislavskej pobočky, pokračujúcich aj v 30. rokoch, treba uviesť najmä prednáškovú činnosť. Táto sprostredkovala najnovšie vedecké a technické informácie z odboru elektrotechniky pre odborníkov aj verejnosť. V období rokov 1925 – 1935 usporiadala pobočka okolo 60 odborných prednášok, na ktorých sa zúčastnilo asi 2 500 poslucháčov. Medzi prednášateľmi boli pracovníci slovenských elektrotechnických a elektrárenských podnikov, ale aj odborníci z najvýznamnejších medzinárodných a českých elektrotechnických firiem, ako AEG, Brown-Boveri, ČKD, Škoda. Pobočka organizovala tiež odborné exkurzie svojich členov, študentov, učňov a verejnosti do najmodernejších elektro-

¹⁶ *Všeúžitocnosť* bol dobový pojem, slúžiaci v elektrárnenstve na označenie podnikov dodávajúcich energiu pre rôzne účely do hospodárskej aj terciárnej sféry.

¹⁷ AMB, PR – Spolky, ESČ, kartón 14. Správa o činnosti bratislavskej pobočky ESČ za roky 1927 – 1928; Ku vzťahom jednotlivých skupín elektrárenských podnikov pozri bližšie: HALLON, Ludovít. *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. Rozvoj alebo úpadok?* Bratislava : VEDA, 1995.

technických závodov a elektrární. Z ďalších oblastí činnosti možno spomenúť založenie komisie pre posudzovanie prihlášok za znalcov protipožiarneho zabezpečenia elektrických zariadení roku 1931 alebo organizovanie montérskych kurzov pre elektrotechnikov od roku 1937 v slovenskom a nemeckom jazyku, ktoré absolvovali asi 150 montéri. Koncom 30. rokov pobočka usporiadala niekoľko petičných a iných akcií za dobudovanie stredného a najmä vysokého elektrotechnického školstva na Slovensku.¹⁸

Koncom 20. rokov sa začala formovať ďalšia profesiová organizácia technickej inteligencie Slovenska v odbore chémie. Jej iniciátormi boli chemickí inžinieri z podnikov chemického, celulózo-papierenského a potravinárskeho priemyslu a najmä odborníci z poľnohospodárskych výskumných ústavov, ktoré predstavovali najvýznamnejšiu oblasť štátom podporovanej aplikovanej vedy na Slovensku v medzivojnovom období. Viacerí chemickí inžinieri zo Slovenska už od prvých rokov existencie ČSR pôsobili v celoštátnej **Československej spoločnosti chemickej**, ktorej tradícia siahala do 19. storočia. Podobne ako iné spolky aj Chemická spoločnosť začala v 20. rokoch zakladať regionálne pobočky s autonómnym postavením. Roku 1929 vznikli pobočky v Prahe a Brne a 12. 1. 1930 aj v Bratislave. Hlavnú zásluhu na založení pobočky mal centrálny riaditeľ Výskumných ústavov poľnohospodárskych v Bratislave Ing. Jan Pitra, riaditeľ Štátneho výskumného ústavu vinárskeho Ing. S. Kopala, ako aj prednosta Ústavu pre lekársku chémiu Lekárskej fakulty UK a zároveň externý vedúci Potravinárskeho ústavu v Bratislave Prof. MUDr. Jan Buchtala. Členskú základňu novej organizácie tvorilo 66 chemických inžinierov a ďalších odborníkov z rôznych oblastí chemickej vedy a priemyslu. Za prvého predsedu pobočky zvolili Ing. J. Pitru. Jeho zástupcom sa stal Prof. J. Buchtala. Iniciatívy slovenských chemikov zabrzdil krátko po vzniku vlastnej organizácie nástup veľkej hospodárskej krízy. Výsledky výskumnej a inej odbornej činnosti členov bratislavskej pobočky bolo možné sledovať na stránkach celoštátneho profesiového časopisu *Chemické listy*. V popredí aktivít pobočky ďalej stáli pracovníci poľnohospodárskych výskumných ústavov. Roku 1934 prevzal funkciu predsedu B. Nejedlý a roku 1936 Prof. J. Buchtala.¹⁹

Na prelome 20. a 30. rokov s postupujúcou emancipáciou slovenských inžinierov, prichádzajúcich z technických škôl v českých krajinách a v zahraničí, na pozadí celkových hospodárskych a národno-politických pomerov vývoj logicky smeroval k vytvoreniu samostatnej národnej organizácie slovenskej technickej inteligencie. Táto vznikla v období vrcholiacej hospodárskej krízy, keď slovenskí inžinieri veľmi intenzívne pociťovali potrebu riešiť akútne problémy, akými boli oživenie industrializácie Slovenska, dobudovanie technickej infrastruk-

¹⁸ AMB, PR – Spolky, ESČ, kartón 14. Zápisnice z valných zhromaždení bratislavskej pobočky ESČ v rokoch 1928 – 1932, Správy o činnosti bratislavskej pobočky ESČ za roky 1927 – 1935; SURAN, Ladislav. Križko Bohuslav. In *Technický obzor slovenský*, 1937, roč. 1, s. 66 – 70.

¹⁹ Pozri bližšie: HANČ, Oldřich. *100 let Československé společnosti chemické, její dějiny a vývoj*. Praha: Academia, 1966; MARČEKOVÁ, Alexandra. Z histórie organizovania chemikov na Slovensku. In *Kapitoly z vedeckého života v Bratislave*. Bratislava: VEDA, 1992, s. 69 – 70.

túry a najmä založenie slovenskej techniky, čiže vysokej školy technického smeru. Vlastnú organizáciu vytvorili slovenskí inžinieri rôznych odborov, zároveň pôsobiaci v jednotlivých profesiových spolkoch celoštátneho charakteru alebo v ich slovenských pobočkách. Spoločná iniciatíva viedla k založeniu **Klubu inžinierov Slovákov** na ustanovujúcej schôdzi 11. 2. 1933 v Zemedelskom múzeu v Bratislave. Hlavnú zásluhu na založení klubu mal, podobne ako v iných organizačných aktivitách slovenskej technickej inteligencie, profesor brnenskej techniky Ing. Michal Ursíny. Práve jeho zvolili za prvého predsedu klubu. V čele organizácie stáli najvýznamnejší predstavitelia profesiových skupín slovenského inžinierstva, napríklad elektrotechnici Ing. B. Križko a Ing. K. Ambróz, ktorý zakladal bratislavskú pobočku ESČ, ďalší významní elektrotechnici Ing. J. J. Styk, Ing. V. Pecho – Pečner, strojní inžinier Ing. Ferdinand Šujanský, chemický inžinier Ing. J. Procházka, architekt Ing. Emil Belluš alebo inžinier ekonómie Ing. Peter Zaťko. Klub viedlo predsedníctvo a 20-členný výbor. Najvyšším orgánom bolo valné zhromaždenie. Keďže nestor slovenského inžinierstva Ing. M. Ursíny roku 1933 zomrel, na druhom valnom zhromaždení v marci 1935 zvolili za predsedu riaditeľa cukrovaru v Oroszke (Pohronský Ruskov) Ing. J. Procházku, ktorý potom organizáciu viedol až do roku 1945. Zriadili aj funkcie troch podpredsedov, ktoré obsadili Ing. K. Ambróz, Ing. P. Zaťko a Ing. J. J. Styk.²⁰

Členská základňa klubu vzrástla za prvé dva roky činnosti na 138 osôb. Keďže väčšinu slovenských inžinierov tvorili mladí absolventi s nízkymi príjmami, aktivity organizácie sa spočiatku rozbíhali pomaly kvôli nedostatku finančných prostriedkov. Klub musel urýchlene riešiť sociálnu situáciu technickej inteligencie, lebo kulminovala hospodárska kríza. Mapoval pracovné príležitosti v podnikovej sfére a sprostredkoval zamestnanie. Medzi hlavné ciele klubu patrila ochrana záujmov slovenských inžinierov a podľa stanov sa jeho členom mohol stať len Slovak. Činnosť klubu však nebola zameraná proti ostatným stavovským spolkom. Úzko s nimi spolupracoval, podobne ako aj s viacerými ďalšími korporáciami a inštitúciami na Slovensku a v českých krajinách. Čelné osobnosti klubu ďalej figurovali v SIA, v bratislavskej pobočke ESČ, v Chemickej spoločnosti a v iných stavovských spolkoch. Aktivity členov mali podobný charakter ako u iných organizácií technickej inteligencie. Organizovali odborné prednášky a exkurzie do závodov a výskumných pracovísk, aby získali a šírili najnovšie vedecké poznatky z oblasti teórie a praxe. Budovali technickú knižnicu, ale jej zväzky pribúdali kvôli nedostatku financií dosť pomaly. Členovia klubu venovali veľkú pozornosť nastupujúcej generácii slovenských inžinierov a študentom na českých technických školách, kde mali kontakty so známymi študentskými spolkami, ako Detvan, Tatran a Kriváň. Špecifický charakter mala tvorba slovenského technického názvoslovia za spolupráce s Maticou slovenskou. Medzi kľúčové ciele patrilo založenie vlastného stavovského časopisu slovenských inžinierov. Aj na tento zámer však chýbali financie. Vedenie klubu preto aj

²⁰ AMB, PR – Spolky, Spolok inžinierov Slovákov, inv. č. I – 91, kartón 24. Správy o činnosti Klubu inžinierov Slovákov v 30. rokoch.

v danom prípade nadviazalo spoluprácu s Maticou slovenskou, konkrétne s jej Prírodovedným odborom a roku 1937 začali spoločne vydávať prvý slovenský technický časopis *Technický obzor slovenský*. Už predtým vychádzal časopis *Slovenský staviteľ*, tento sa však stal prílohou *Technického obzoru slovenského*, podobne ako *Elektrotechnická príloha*, redigovaná Ing. K. Ambrózom a *Prírodovedecká príloha*. Jeden z vrcholov činnosti Klubu inžinierov Slovákov predstavovala aktívna účasť na formovaní slovenskej techniky v druhej polovici 30. rokov. Popredné osobnosti klubu náležali k iniciátorom a následne aj k zástupcom Akčného výboru za vybudovanie slovenskej techniky z roka 1936, ktorý napomohol prijatie zákona o založení Slovenskej vysokej školy technickej v Košiciach. V akčnom výbore figurovali členovia klubu Ing. E. Belluš a Ing. Ladislav Suran. Predstavitelia klubu navrhli aj rozšírenie študijných odborov novej techniky o lesné, chemické a obchodné inžinierstvo.²¹

Roku 1936 v Klube inžinierov Slovákov vyvíjalo aktivity už 262 členov. Okrem veľkých celoštátnych akcií mali podiel na vytvorení Komisie pre prípravu zákona o autorizácii civilných inžinierov, ako aj o ochrane inžinierskeho titulu, vstupovali do poradných zborov vládnych inštitúcií a centrálnych úradov a pripravovali založenie slovenskej inžinierskej komory. Rozmach činnosti klubu v druhej polovici 30. rokov narušil, podobne ako aj u ďalších organizácií technickej inteligencie, postupný rozpad ČSR. Autoritatívny režim autonómneho Slovenska a najmä slovenského štátu po marci 1939 ochromil viacerými legislatívnymi opatreniami spolkovú činnosť na Slovensku. Dovtedajšie celoštátne československé organizácie museli preložiť svoje sídlo na územie Slovenska, čím zanikla pôsobnosť SIA, ESČ, aj celoštátnej Chemickej spoločnosti v podmienkach Slovenska. Členovia SIA na Slovensku požiadali Klub inžinierov Slovákov o vstup do tejto organizácie. Zmena stanov umožnila vstup do klubu aj pre osoby neslovenského pôvodu. Na mimoriadnom valnom zhromaždení v októbri 1939 následne zmenila organizácia názov na **Spolok slovenských inžinierov**. Bratislavská pobočka ESČ sa po roku 1938 transformovala na samostatnú národnú stavovskú korporáciu **Slovenská elektrotechnická spoločnosť**. Transformáciou prešla aj pobočka Československej spoločnosti chemickej v Bratislave a roku 1940 sa z nej vytvoril **Spolok chemikov Slovákov**. Po obnovení Československa roku 1945 samostatné organizácie slovenskej technickej inteligencie opäť vstúpili do celoštátnych korporácií a stali sa spolkami s regionálnym pôsobením.²²

Vzhľadom na uvedené skutočnosti môžeme konštatovať, že po vzniku medzivojnovnej ČSR v nových hospodárskych a národnopolitických podmienkach nastala napriek stagnácii industrializácie a technického školstva emancipácia slovenskej technickej inteligencie. Prejavom

²¹ FORMÁNEK, Bedrich (eds). *Päťdesiat rokov Slovenskej vysokej školy technickej*. Bratislava: ALFA, 1987, s. 28 – 33, 45; MARČEKOVÁ, ref. 19, s. 92 – 93.

²² SNA, f. Policajné riaditeľstvo, inv. č. 581, kartón 195. Správy o činnosti SIA na Slovensku po roku 1938; AMB, PR – Spolky, ESČ, kartón 14. Zápisnica zo zakladajúceho valného zhromaždenia Slovenskej elektrotechnickej spoločnosti v septembri 1939; Ústredný archív SAV, f. Spolok chemikov Slovákov, inv. č. 2, kartón 1. Správa o ustanovujúcom valnom zhromaždení Spolku chemikov Slovákov v máji 1940; MARČEKOVÁ, ref. 19, s. 93 – 94.

emancipačného procesu boli organizačné aktivity slovenských technikov. V prvom období existencie ČSR napomohli organizačnému úsiliu celoštátne korporácie, zakladané českými technikmi, v rámci ktorých vznikali slovenské odbory a pobočky, napríklad slovenské odbory Spolku československých inžinierov a architektov a bratislavské pobočky Elektrotechnického zväzu československého alebo Československej spoločnosti chemickej. Pobočky mali profesiový charakter a združovali technikov všetkých národností. Od konca 20. rokov sa však začali prehlbovať odstredivé tendencie, smerujúce k formovaniu samostatných organizácií technikov, budovaných na národnostnom princípe, ako bol Spolok inžinierov Slovákov.

Cituj:

HALLON, Ľudovít. Spolková činnosť technickej inteligencie na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Forum Historiae*, 2011, roč. 5, č. 1. ISSN 1337-6861. http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/hallon.pdf

...

PhDr. Ľudovít Hallon, CSc. pracuje ako samostatný vedecký pracovník v Historickom ústave SAV, je vedúcim Oddelenia dejín vedy a techniky. Zaoberá sa dejinami bankovníctva, živnostníctva hospodárstva a techniky v strednej Európe v prvej polovici 20. storočia. Napísal monografiu *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. Rozvoj alebo úpadok?* (Bratislava 1995), je spoluautorom monografií *Chronológia dejín vied a techniky na Slovensku* (Bratislava 2006, spoluautori Anna Falisová, Tibor Morovics) a *Tatra banka v zrkadle dejín* (Bratislava 2007, spoluautor Roman Holec). Je autorom mnohých odborných a popularizačných článkov. Viac: http://history.sav.sk/cv/hallon_ludovit.pdf